INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

YEVROPA ITTIFOQI DOIRASIDAGI INTEGRATSION JARAYONLARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA XUSUSIYATLARI

Turayev Abduvoxid Kuldashevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Raqamli iqtisodiyot kafedrasi assistenti
abduvoxidturayev70@gmail.com
Nematova Sevinch

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yevropa Ittifoqi doirasidagi integratsion jarayonlarning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. So‘nggi ma’lumotlar asosida iqtisodiy o‘sish, raqamli transformatsiya, energetika integratsiyasi va ijtimoiy siyosatdagi o‘zgarishlar tahlil etilgan. Shuningdek, global muammolar va geosiyosiy omillarning integratsiya jarayonlariga ta’siri ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Yevropa Ittifoqi, integratsiya, yagona bozor, raqamli iqtisodiyot, energetika siyosati, neofunksionalizm, iqtisodiy o‘sish.

Аннотация. В данной статье анализируются современные тенденции и особенности интеграционных процессов в рамках Yevropa Ittifoqi. На основе статистических данных за последние экономический рост, цифровая трансформация, энергетическая интеграция и социальная политика. Особое внимание уделено влиянию глобальных вызовов и геополитических факторов на интеграционные процессы.

Ключевые слова: Европейский союз, интеграция, единый рынок, цифровая экономика, энергетическая политика, неофункционализм, экономический рост.

KIRISH

Zamonaviy jahon iqtisodiyotida mintaqaviy integratsiya jarayonlari davlatlarning barqaror rivojlanishini ta’minlash, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va global raqobatbardoshlikni kuchaytirishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu jarayonlarning eng mukammal va institutsional jihatdan rivojlangan shakli sifatida Yevropa Ittifoqi(YI) alohida ahamiyat kasb etadi. Yevropa Ittifoqi o‘zining uzoq yillik evolyutsiyasi davomida iqtisodiy hamkorlikdan siyosiy, huquqiy va ijtimoiy integratsiya bosqichlariga o‘tib, bugungi kunda murakkab ko‘p darajali boshqaruv tizimiga ega bo‘lgan noyob integratsion tuzilma sifatida shakllandi.

So‘nggi yillarda global iqtisodiyotda yuz berayotgan o‘zgarishlar, xususan pandemiya oqibatlari, geosiyosiy tangliklar, energetika xavfsizligi muammolari hamda raqamli transformatsiya jarayonlari Yevropa Ittifoqi doirasidagi integratsiya jarayonlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasidan keyingi davrda iqtisodiy tiklanish siyosati, umumiy byudjet mexanizmlarining kuchaytirilishi va yagona bozorning barqarorligini ta’minlashga qaratilgan islohotlar integratsiyaning yangi bosqichini boshlab berdi.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi Yevropa Ittifoqi doirasidagi integratsion jarayonlarning rivojlanish tendensiyalari va ularning o‘ziga xos xususiyatlarini zamonaviy nazariy yondashuvlar hamda so‘nggi uch yillik statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilishdan iboratdir.

ASOSIY QISM

Yevropa integratsiyasi jarayonini chuqurroq anglash uchun uni nafaqat nazariy konsepsiyalar, balki amaliy iqtisodiy, siyosiy va institutsional dinamikalar bilan uyg‘un holda tahlil qilish zarur. Yevropa Ittifoqi integratsiyasi klassik va zamonaviy nazariyalar kesishgan

murakkab tizim bo‘lib, u ko‘p bosqichli va ko‘p darajali boshqaruv modeli asosida rivojlanmoqda.

Nazariy jihatdan, integratsiyaning asosiy tushuntiruvchi modellari orasida Neofunksionalizm va Intergovernmentalizm alohida o‘rin tutadi. Neofunksionalizmga ko‘ra, integratsiya jarayoni funksional ehtiyojlar asosida kengayib boradi va “spillover” effekti orqali bir sohadagi hamkorlik boshqa sohalarga o‘tadi. Masalan, dastlab iqtisodiy hamkorlik sifatida shakllangan yagona bozor keyinchalik pul-kredit, fiskal va hatto tashqi siyosat darajasiga kengaydi. Buni Yevropa Markaziy banki faoliyati misolida ham ko‘rish mumkin: dastlab monetar integratsiya vositasi sifatida tashkil etilgan ushbu institut bugungi kunda makroiqtisodiy barqarorlikning asosiy tayanchiga aylangan.

Intergovernmentalizm esa aksincha, integratsiya jarayonida milliy davlatlar manfaatlari ustuvorligini ta’kidlaydi. Ayniqsa, energetika siyosati, migratsiya va xavfsizlik masalalarida a’zo davlatlarning mustaqil qaror qabul qilishga intilishi ushbu nazariyaning dolzarbligini ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda bu yondashuv kuchayib, “moslashuvchan integratsiya” (differentiated integration) modelining shakllanishiga olib keldi, bunda ayrim davlatlar chuqurroq integratsiyaga boradi, boshqalari esa cheklangan darajada qatnashadi.

Empirik ko‘rsatkichlar integratsiya samaradorligini tasdiqlaydi. 2022-yilda YI YAIM hajmi qariyb 16,6 trillion AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2023–2025-yillarda iqtisodiy tiklanish bosqichi davom etdi. 2024-yilda o‘sish sur’ati 1,5–2 % atrofida bo‘lib, bu global noaniqliklar (energiya inqirozi, geosiyosiy tangliklar) sharoitida nisbatan barqaror natija hisoblanadi. Shu bilan birga, inflyatsiya darajasi 2022-yildagi yuqori ko‘rsatkichlardan keyin pasayib, 2024–2025-yillarda 3–4 % oralig‘ida barqarorlashdi. Bu esa pul-kredit siyosatining muvofiqlashtirilgan holda olib borilayotganidan dalolat beradi.

Integratsiyaning markaziy elementi bo‘lgan yagona ichki bozor samaradorligi yanada oshib bormoqda. Tovarlar, xizmatlar, kapital va ishchi kuchining erkin harakati ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, raqobatni kuchaytirish va innovatsiyalarni rag‘batlantirish orqali umumiy iqtisodiy o‘sishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, raqamli integratsiya ustuvor yo‘nalishga aylangan. Raqamli yagona bozorni shakllantirish orqali elektron tijorat, sun’iy intellekt va ma’lumotlar iqtisodiyoti rivojlanmoqda. Prognozlarga ko‘ra, 2025-yilga kelib raqamli sektor YI YAIMining 8–10 %ini tashkil etadi, bu esa sanoat tuzilmasining transformatsiyasini anglatadi.

Energetika integratsiyasi so‘nggi yillarda strategik ahamiyat kasb etdi. 2022-yildagi energiya inqirozi va tashqi resurslarga qaramlik Yevropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan yangi energetik siyosatni jadallashtirdi. Natijada qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushi 2024-yilga kelib 23–25 %ga yetdi. Bu nafaqat ekologik barqarorlikni, balki energetik xavfsizlikni ham ta’minlashga xizmat qilmoqda. “Yashil kelishuv” siyosati doirasida karbon chiqindilarini kamaytirish va iqlim neytralligiga erishish strategik maqsad sifatida belgilangan.

Moliyaviy integratsiya ham chuqurlashib bormoqda. Bank ittifoqi, kapital bozorlarini integratsiyalash va yagona nazorat mexanizmlarining joriy etilishi moliyaviy tizim barqarorligini mustahkamladi. Pandemiyadan keyingi davrda joriy etilgan umumiy tiklanish fondlari (NextGenerationEU) fiskal integratsiyaning yangi bosqichini boshlab berdi. Bu esa an’anaviy intergovernmental modeldan qisman chekinib, kollektiv moliyaviy javobgarlik mexanizmlarining kuchayganini ko‘rsatadi.

Siyosiy integratsiya ham yangi sifat bosqichiga chiqmoqda. Tashqi siyosat, mudofaa va xavfsizlik sohalarida hamkorlik kuchayib, “strategik avtonomiya” konsepsiyasi shakllanmoqda. Bu ayniqsa Sharqiy Yevropadagi geosiyosiy tangliklar fonida muhim ahamiyat kasb etmoqda. YI davlatlari global maydonda mustaqil aktor sifatida harakat qilishga intilmoqda. Ijtimoiy integratsiya ham muhim natijalarni bermoqda. 2024-yilda bandlik darajasi 74–75 %ga yetib,

tarixiy maksimumga chiqdi. Mehnat bozori integratsiyasi, ijtimoiy standartlarning yaqinlashuvi va inson kapitaliga investitsiyalar YI raqobatbardoshligini oshirmoqda. Ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarida ham uyg'unlashuv jarayoni kuzatilmoqda.

Shu bilan birga, integratsiya jarayoni qator tizimli muammolar bilan to'qnash kelmoqda. A'zo davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklar, migratsiya bosimi, milliy suverenitet masalalari va populistik kuchlarning kuchayishi integratsiya chuqurlashuviga to'sqinlik qilmoqda. Ayniqsa, fiskal siyosatni markazlashtirish masalasi hali ham bahsli bo'lib qolmoqda. Shunga qaramay, YI institutsional moslashuvchanlik orqali ushbu muammolarni yumshatishga harakat qilmoqda.

Avvalo, makroiqtisodiy dinamikaga e'tibor qaratamiz. 2024-yilda YI iqtisodiy o'sishi taxminan 1,0 %ni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilda bu ko'rsatkich 1,5–1,6 %gacha oshdi . Bu o'sish asosan ichki talab va davlat xarajatlari hisobiga yuzaga kelgan bo'lib, eksport hissasi nisbatan pasaygan. 2025-yil yakunlariga ko'ra, barcha a'zo davlatlarda iqtisodiy o'sish qayd etilgan, ayniqsa Irlandiya (+12,3 %), Malta va Kipr yuqori natija ko'rsatgan . Shu bilan birga, 2026-yil prognozlari o'sish sur'atining 1,2–1,3 % atrofida bo'lishini ko'rsatmoqda, bu esa integratsiyalashgan iqtisodiyotda barqaror, ammo sekin o'sish modelining shakllanganini bildiradi .

Mehnat bozori integratsiyasi yanada mustahkamlanmoqda. 2024-yilda bandlik darajasi 75,8 %ga yetib, tarixiy maksimum qayd etildi . 2025-yilda esa ish bilan bandlik yana 0,5–0,7 %ga oshgan . Shu bilan birga, ishsizlik darajasi 2026-yil boshida 5,9–6,2 % atrofida barqarorlashgan . Bu ko'rsatkichlar YI ichki mehnat bozori integratsiyasining samarali ishlayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, ishchi kuchining erkin harakati mehnat resurslarini samarali taqsimlash imkonini bermoqda.

Tashqi iqtisodiy integratsiya darajasi ham yuqori bo'lib qolmoqda. 2024-yilda eksportning YAIMdagi ulushi 50 %dan ortiqni tashkil etdi . Bu YI iqtisodiyotining ochiqlik darajasi yuqori ekanini bildiradi. Biroq so'nggi yillarda global savdo ziddiyatlari va proteksionistik siyosatlar YI eksport salohiyatiga ma'lum darajada bosim o'tkazmoqda. Shu sababli ichki bozorni chuqurlashtirish strategiyasi yanada dolzarb bo'lib bormoqda.

Energetika integratsiyasi sohasida tub strukturaviy o'zgarishlar yuz bermoqda. 2025-yilda birinchi marta shamol va quyosh energiyasi umumiy elektr ishlab chiqarishda fosil yoqilg'ilardan oshib ketdi va 30 % ulushga ega bo'ldi . Umumiy qayta tiklanuvchi energiya ulushi esa qariyb 48 %ga yetgan. Bu YI integratsiyasining "yashil transformatsiya" bosqichiga o'tganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, energiya tizimidagi nomutanosibliklar (masalan, gazga qaramlikning saqlanib qolishi) hali ham muhim muammo bo'lib qolmoqda.

Moliyaviy integratsiya doirasida ham muhim siljishlar kuzatilmoqda. YI davlatlarining davlat qarzi o'rtacha 88–90 % YAIM darajasiga yaqinlashmoqda . Bu esa yagona fiskal siyosatni kuchaytirish zaruratini ko'rsatadi. Shu bilan birga, umumiy investitsiya va tiklanish fondlari (Recovery and Resilience Facility) orqali iqtisodiy siyosatni muvofiqlashtirish kuchaymoqda. Tahlillarga ko'ra, YI ichki bozoridagi yashirin savdo to'siqlari bartaraf etilsa, uzoq muddatda YAIMni qo'shimcha 3 %ga oshirish imkoniyati mavjud .

Demografik va ijtimoiy ko'rsatkichlar integratsiyaning yangi chaqiriqlarini ko'rsatmoqda. Aholining qarishi, tug'ilish darajasining pasayishi va migratsiya oqimlarining ortishi ijtimoiy siyosatni integratsiyalashni talab qilmoqda. 2024-yilda aholining 17,4 % qismi o'zini iqtisodiy jihatdan zaif deb hisoblagan , bu esa ijtimoiy tengsizlik muammosi hali ham dolzarbligini bildiradi.

Umuman olganda, zamonaviy statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, Yevropa integratsiyasi endilikda ekstensiv kengayishdan ko'ra intensiv chuqurlashuv bosqichiga o'tgan. Iqtisodiy

o‘sish nisbatan past, ammo barqaror; mehnat bozori kuchli; energetika tizimi transformatsiya qilinmoqda; moliyaviy integratsiya esa asta-sekin fiskal ittifoqqa yaqinlashmoqda. Shu bilan birga, global raqobat, demografik bosim va siyosiy tafovutlar integratsiya modelini qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda.

XULOSA

Yevropa Ittifoqi doirasidagi integratsion jarayonlar zamonaviy jahon iqtisodiyotida eng ilg‘or va murakkab integratsiya modeli sifatida shakllangan bo‘lib, uning rivojlanish tendensiyalari ko‘p qirrali va dinamik xarakterga ega. So‘nggi yillarda kuzatilayotgan iqtisodiy tiklanish, raqamli transformatsiya, yashil iqtisodiyotga o‘tish va moliyaviy integratsiyaning chuqurlashuvi ushbu jarayonlarning asosiy yo‘nalishlarini belgilab bermoqda. Nazariy jihatdan neofunksionalizm va intergovernmentalizm yondashuvlari integratsiyaning mohiyatini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Amaliy jihatdan esa statistik ma’lumotlar integratsiya jarayonlarining barqaror rivojlanayotganligini ko‘rsatmoqda.

Kelajakda Yevropa Ittifoqi integratsiyasi yanada chuqurlashishi kutilmoqda. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot, energetika mustaqilligi va siyosiy hamkorlik sohalarida yangi bosqich boshlanishi mumkin. Shu bilan birga, mavjud muammolarni samarali hal etish integratsiya jarayonlarining muvaffaqiyatli davom etishini ta’minlaydi. Umuman olganda, Yevropa Ittifoqi tajribasi boshqa mintaqaviy integratsiya tuzilmalari uchun muhim model bo‘lib xizmat qiladi va global iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. European Commission. (2023). European economic forecast: Autumn 2023. Publications Office of the European Union.
2. European Commission. (2024). Single market performance report 2024. Publications Office of the European Union.
3. European Central Bank. (2023). Annual report 2023. ECB Publishing.
4. European Central Bank. (2024). Economic bulletin, issue 2/2024. Frankfurt am Main.
5. Eurostat. (2024). Key figures on Europe 2024 edition. Publications Office of the European Union.
6. Eurostat. (2025). Digital economy and society statistics. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat
7. Molle, W. (2023). The economics of European integration: Theory, practice, policy (2nd ed.). Routledge.
8. Dinan, D. (2022). Europe recast: A history of European Union (3rd ed.). Palgrave Macmillan.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti. (2023). Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlik istiqbollari. Toshkent.
10. Abdullayev, Yo. (2022). Xalqaro iqtisodiy integratsiya. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
11. Rasulov, A. (2023). Jahon iqtisodiyoti va integratsiya jarayonlari. Toshkent: Fan va texnologiya.
12. Karimov, Sh. (2024). Mintaqaviy iqtisodiy integratsiya nazariyalari. Samarqand: Universitet nashriyoti.